

ALKOTÓMŰHELY

VIRÁG GÁBOR

CSÉPE IMRE SZEMÉLYNEVEI*

Írói névadás alatt értjük az irodalmi művekben szereplő személyek megnevezését. A névadó az író, ő az, aki világokat, életeket, embereket teremt. Ezek, bár az írói képzelet szülöttei, a valóság eleven-ségével élnek az íróban és sokszor az olvasóban is. Gondoljunk csak olvasmányainkra, azok hősei frissen, elevenen megmaradtak bennünk; különösen vonatkozik ez a gyermekkorban olvasottakra. Élő emberek ezek a hősök, alakok, külső tulajdonságokkal, szokásokkal, bűnökkel. Éppen ezért az írói névadás célja az, hogy olyan nevet adjon a személyeinek, amely mintegy előre bemutatja, lefesti, elének állítja, jellemzi alakjait.

Az írói névadás egyik módja az, hogy az író származási helyének névanyagát dolgozza bele a művébe, s ezzel is hitelesíti az írását, legalább azok számára, akik ismerik a színhelyet. Mindenki előtt nyilvánvaló, hogy egy bizonyos földrajzi egységnek (falunak, városnak, területnek) megvan a maga jellegzetes névanyaga. Nemcsak a tájegységre jellemző nevekről kell beszélnünk, hanem egy-egy kornak is van jellegzetes névanyaga, sőt társadalmi osztálynak is. Ki kell hangsúlyoznom, hogy utónév (keresztnév) anyaga, mert a családnév öröklődik, nem változtatható, csak engedéllyel.

Néhány kiragadott példával szeretném olvasómat bevezetni Csépe Imre világába. Vajon milyen világot, kiket idéznek az alábbi idézetek?

»Mint aki valamit elvesztett és még álmában is azt keresi, járom a mezőket, a parasztvilág birodalmát, ahol erős öklű Jánosok nyomán, acélizmú Gyurák talpai nyomán gyémántfényű ragyogással csillog a harmatos vetés.«

(A reggeli mező. Mezei dolgok, 246.)

Vagy:

»Lelki szemeim előtt felvonulnak a letűnt idők, ősök, a színes nagy cselédhurcolkodások és a Baka Fercsik, akik egyik tanyáról a másikra egy-egy szekérderék gyermekkel mentek át, minden őszkor eggyel-kettővel többen.«

(Szolgák hava. Határdomb, 129.)

Továbbá:

— »Tudod-e te, János, hogy milyen jó helyre teszed a feneked?«

(Fordul a szél. 72.)

Másutt:

»A nagy tanácsterem Szilveszter délelőttjén megtelt csizmás, bajszos, kucsmás Jánosokkal, Péterekkel, Jósákkkal, Dömékkal...«

(Az ünnepek után. Mezei dolgok, 177.)

És végül:

»Majd jöttek a garabonciás diákok, s tejet kértek, aminek fejében kincsekhez vezették a Kis Pálokat, Kocsis Pétereket s az örök Magyar Jánosokat, akik mindég nagyon szegényen születtek és szegényen is haltak meg.«

(Csőszök csöndje. Határdomb, 11.)

A válasz egyszerű: a múlt, a két háború közti szolgák, béresek, kubiakosok, nincstelenek kishegyesi világát idézik.

Csépe esetében tudatos írói megfontolásról vallanak egyrészt a felhasznált személynevek, másrészt a népies stílus megköveteli ezeknek a parasztság körében használatos és gyakori neveknek a használatát, mert különben hamis képet adna írásaiknak valóságáról.

Az írónak a kort és a környezetet kell éreztetnie alakjainak nevével. Ha Csépe utóneveit elemezzük, akkor az írói névadáson túl egy messzemenő következtetést is levonhatunk, olvasva műveit könnyen kimutathatjuk az első világháború és a két háború közti hegyesi névadási szokásokat. Figyelhetünk a nevek társadalmi rétegek szerinti megoszlására, a nemzetiségek közötti eltérésekre, de a kor névadási divatja is nyomon követhető.

Egyik novellájának a hőse Pintér Kázmér. Maga a Kázmér név nem jellemző a paraszti társadalomra, sőt a magyarságra sem. A Pece-soriak így vélekednek róla:

»Nem lehet az becsületes ember — mondogatták egymásnak a parasztok.

— Kázmér? ... Még a neve sem árul el semmi jót, látszik, hogy nem közénk való. Ilyen nevet a kalendáriumban is csak pápaszemmel találhat az ember ...»

»... a Pece-soron már a gyerekek is úgy csúfolták egymást, hogy: te, Kázmér!«

(Pintér Kázmér újéve. Fehér csönd 155—56.)

A Kázmér név nem illett ebbe a környezetbe, s ezt tetézte még viselőjének szegény volta is.

Látjuk, a nevekbe felszívódott annak a környezetnek a jellegzetes színe, ahol leggyakrabban előfordulnak. A paraszti társadalomhoz mincs kötve a Kázmér név, idegen számára, ezért lehetséges, hogy neve gúny tárgya legyen, mert szokatlan ebben a környezetben. Ugyanakkor egy másik név, az Ilona — amely a faluban gyakori, az író legkedvesebb neve is, hiszen a legkedvesebb női alakok viselik ezt a nevet — már nem ébreszt ellenszenvet senkiben sem.

»Ilonkám, csak az imádságnak van olyan íze, mint a te neved ...« — mondja a Fohász a barázdaszélről c. karcolatában. (Mezei dolgok, 265.)

Vagy egy másik névre a példa:

»... úgy szeretem a nevedet, Pistá ...«

(Karaván. Tarisznyás emberek, 158.)

A teljesség kedvéért álljanak itt a művekben található utónevek; teljes alakjukban közlöm, később szó lesz a becézésről is.

Ágnes, Anikó, Anna, Borbála, Cecília, Eszter, Etelka, Erzsébet, Éva, Fróni, Gizella, Hermína, Julianna, Kamilla, Krisztina, Lídia, Marcella, Mária, Nóra, Rozália, Rózsa, Tekla, Terézia, Verona, Viktória, Zita és Zsuzsa.

A férfinevek:

Ákos, Ambrus, András, Antal, Áron, Árpád, Balázs, Bálint, Benjamin, Béla, Dániel, Dávid, Dezső, Dömötör, Éno, Fábrián, Ferdinánd, Ferenc, Frigyes, Fülöp, Gábor, Gáspár, Gergely, Gligor, György, Hehrick, Ibro, Ignác, Illés, Imre, István, Jakab, János, Jenő, József, Jusztin, Károly, Kázmér, Konrád, Lajos, László, Lőrinc, Lukács, Martin, Márton, Máté, Mátyás, Menyhért, Mihály, Miklós, Pál, Péter, Róbert, Rudolf, Sándor, Simon, Szilveszter, Tamás, Vendel, Vince.

Ha kivesszük a felsoroltak közül az oda nem illő neveket, akkor a névadás társadalmi vonatkozásai is kimutathatók:

Fróni, Krisztina német gazdaasszonyok, Hermína gazdaasszony, Kamilla kispolgár, Nóra polgárleány, a művész szeretője, Lídia kocsmáros, Zita gazdag leány.

A férfiaknál:

Ákos pusztázó, Árpád országgyűlési képviselő, Béla, Lőrinc gazdák, Dezső városi polgárgyerekek, Dávid zsidó, Éno és Ibro bosnyák

kok, Ferdinánd, Frigyes, Fülöp, Lukács, Jakab, Konrád, Róbert német gazdák, Rudolf suszter, lakatos és polgárgyerek, Vendel foltozóvanga, molnár és egyetlen béres.

A társadalmi vonatkozás mellett nemzetiségi különbségeket is felfedtek ezek a nevek. Nyilvánvaló, hogy a németekre, a szekicsi-ekre éppen ezek voltak a legjellemzőbb nevek.

Ha elvégezzük az írásokban használt utónevek statisztikai kimutatását, akkor megközelítően pontos képet kapunk Kishegyesre jellemző gyakoriságukról. Íme a nevek megterheltsége Csépe műveiben:

Női nevek: Terézia 19, Anna 17, Julianna és Mária 16—16, Rozália 13, Ilona 11, Erzsébet és Viktória 10—10 esetben fordul elő.

Férfi nevek: István 30, János 25, Antal és Mihály 17—17, József 15, Gábor és Márton 12—12, Péter és Sándor 11—11 alkalommal szerepel.

Máris felrajzolódott előttünk a falu névgyakorisága, ami lényegében megfelel az eddig ismert kutatások eredményeinek.

Külön kell szólni az Antal névről. Nem tartozik a leggyakoribb nevek közé Csépénél ez nagybátyja nevével magyarázható. Hét írásban emlékszik meg róla, ezért ilyen nagy a terheltsége.

Szólnunk kell a nevek változatairól, a becenevekről, hiszen csak néhány esetben használja a teljes alakot.

A kereszténység által valaha elterjesztett nevek ma már meglehetősen elszürkültek, semmi jelentésük nincs, funkciójuk csak identifikáció, megnevezés. A teljes alakváltozatok nem fejezik ki a név viselőjének kicsinységét, kedvességét, iránta való szeretetet, gyengédséget bizalmasságot.

»A név hangalakján történő minden változtatás tulajdonnévjellegének kiemelése és felújítása: viselőjének egyetlen voltát hangsúlyozza, és egyúttal a legkülönfélébb képzetkapcsolatokat fűzhetjük a névhez. A név tulajdonosa ezekben a névalakokban mindíg különbözőnek és mégis ugyanannak tűnik fel, mert az eredeti név valahogyan átragyog rajtuk« — mondja L. Spitzer.

A becéző alakváltozatnak más a hangulata, egyikben több kedvesség vagy kedveskedés nyilvánul meg, mint a másikban. Éppen ez különíti el egymástól őket, s ezek befolyásolják használatukat. Az alakváltozatokat bizonyos törvényszerű következetességgel alkalmazzák, és nem szokás őket felcserélni.

A becézőneveknek ez a tulajdonsága készen volt adva Csépe számára. Jól ismerte a nevek kor szerinti megoszlását és ki is aknáztta lehetőségeit. Különösen gazdagok női becenevekben a művei: összesen 29 féle nevet használ 69 féle alakváltozattal, addig a férfiaknál 60 névre csak 93 változat jut.

Néhány nevet teljes alakban használ: Ágnes, Mária, Terézia, Ambrus, Antal, Balázs, Bálint, Ferenc, István, János, Károly, Lajos, Mihály. Ezzel a teljes alakokkal komoly ünnepélyességet fejez ki.

Nagyjából négy kategóriába osztottam a beceneveket, így vizsgálva kor szerinti megoszlásukat.

Az idős asszonyokat: Panna, Etel, Örzse, Jula, Julis, Kata, Kati, Mária, Rozi, Teca, Tenus, Treza, Tréza, Veca, Vera, Vicus, Viktor nénnémnek szólítja; mindegyik alakhoz az öregség képzeete táru. Mégsem jelenthetjük ki ezt kategorikusan, hiszen vannak olyan névváltozatai is Csépeének, mely a fiatalabbak között a gyakoribb, mégis idős asszonyait nevezi így. Ennek az oka, hogy a névhez fűződő hangulatot a legkülönfélékppen színezzhetük az egyéni emlékképek, élmények és a képzelet. Ez az oka, hogy bár egységes társadalmi rétegben alakultak ki, mégsem alakul ki minden tekintetben azonos vélemény a névről. Így lehetséges, hogy az öregasszonyokat következő alakváltozatokkal nevezi meg: Cili, Erzsi, Lizi, Kati, Vica néném.

A férfiaknál az öregség képzetét leggyakrabban a teljes névalakkal, a változtatás igénye nélküli formájával adja. Sokkal kevesebb alakváltozatot használ, így az idős férfiakat Bandi, Benus, Dami, Gergő, Genus, Gyura, Náci, Pista, Jóska, Marci, Misa, Matyi bátyámnak szólítja.

A középkorúság képzetét keltjük az alábbi női nevek. Az ilyen korúakat is nevezi meg velük az író: Cili, Eszti, Panna, Bözse, Erzsi, Erzsike, Lizi, Fróni, Ilonka, Ilon, Ilus, Julis, Kata, Lidli, Maris, Rozál, Roza, Rozi, Rézi, Tertike, Treszka, Vera, Verona, Viktus; férfiaknál: Antá, Benus, Danyi, Döme, Fábi, Fercsi, Ferti, Gazsi, Jóska, Józsi, Marci, Misa, Miska, Pali, Rudi.

A nagylányok, legények megnevezésében is megvan a törvényszerűség és az egyéni asszociáció: Ági, Panna, Esztike, Etus, Bözsilke, Erzsi, Örzsi, Gizá, Ila, Ilonka, Iluoi, Julcsa, Julis, Kati, Marcsa, Maris, Roza, Teca, Vica, Viktor, Zitácska, Bora, Bonis, Borka; legények: Gergő, Gyuni, Gyurka, Pista, Jancsi, Jóska, Laci, Matyi, Matykó, Mengyi, Pali, Szilvi.

Ismét más a kislányok és fiúk megnevezése: Évike, Ilonka, Julis, Rózi, Dezsőke, Gabi, Gyurika, Imi, Imriske, Pista, Pistike, Pityu, Pityuka, Jancsi, Józsi, Józsika, Lajcsi, Misi, Rudi, Sanyi, Sanyika.

Milyen következtetést vonhatunk le Csépe utóneveit vizsgálva? Ha az író tájnyelvét vizsgáljuk, akkor azt névadásával együtt kell majd elvégeznünk, mert a személynevek vizsgálata kiegészíti azt. Írásai népies stílusánál fogva gazdag adattára a kishegyési utóneveknek, azok becézési módjának, társadalmi megoszlásának.

---

* Rövidített változata elhangzott az Idei Csépe Imre-emléknapon.